

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

GÜNEY-DOĞU AVRUPA
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

4-5

1975 - 1976

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
1976

HASAN BABA TEKKESİ*

Apostolou E. Vakalopoulos

Tempi, Larisa'dan Teselya'nın dışına, Makedonya'ya doğru uzanan asırlık tabii yolun kilidi durumundadır. Bu yolu Teselya'yı istilâdan sonra Romalı lejyonlar da tâkip etmişlerdir. Tempî Boğazı, Türklerin zamanında çoğunlukla müslüman nüfusa sahip olan Hasan Baba köyünden başlanmaktadır. Tempî'den veya Türklerin isimlendirdikleri gibi Baba Boğazından Türk ordusu, Mora yarım adasındaki Venediklilerin isyanını bastırmak üzere Vezir Ali Paşa kumandasında 1715 yılında geçmiştir¹.

Hasan Baba köyü, 1779 yılında, kırmızı yün imâli ile şöhet bulan Ambelakia köylüleri ile işbirliği yapan bir kaç rum aileye sahipti. Köyde bir boyahane ve İstanbullu bir mimar² tarafından inşa edilmiş taştan büyük bir han vardı. Hasan Baba köyü ilk türk göçmenleri tarafından kurulmuş bir köydür³. 19 uncu asrın başında oradan geçen İngiliz gezgini Edward Dodwel, halk mimarisinin⁴ düzensiz binalarının tersine, asırlık çınar, selvi, ve çam ağaçlarının arasından yükselen camilerin minare ve kubbelelerinin süslediği manzara karşısında büyülenmiştir. 1830 yılında köy 25 türk ve 2 rum aileden müteşekkildi⁵.

* Bu makale Apostolou E. Vakalopoulos'un Selânik 1972'(s. 65-84) de yayınlanan, "*Platamona ve Oria Surları ile Hasan Baba Tekkesi*" kitabından Abdurrahim Dede tarafından kısaltılarak tercüme edilmiştir.

1 Benjamin Brue, *Journal de la campagne que le grand vesir Ali pacha a faite en 1715 pour la conquete de la Moree*, Paris 1870, s. 3 v.d. ve Const. Dioiketes, *Chronique de l'expedition des Turcs en Moree 1715*, Bucarest 1913, s. 135.

2 Jacob Jonas Björnstahl, *Briefe auf seinen ausländischen Reisen 1783*, c. 6 ,s. 202-203.

3 Bk. D. Urquhart, *The Spirit of the East*, London 1839, c. 2, s. 27.

4 Edward Dodwell, *Reise durch Griechenland während der Jahre 1801 1805 und 1806*, Meiningen 1822, c. I, s. 193.

5 Urquhart, *ay. eser*, c. 2, s. 27.

Yirminci asrın başında, bilhassa 1909'da, 150 hane ile 3 hanı ve az yataklı bir oteli vardı. Şüphesiz bu konaklama yerleri yolcuların ihtiyaçlarını karşılamaktaydı ancak «bu köyde tam bir dinlenme için gerekli bütün ihtiyaçları karşılamak mümkündür»⁶ diyen gezginlerden biri muhakkak ki abartma yapıyordu.

Tarihî değere haiz eserlerinden Baba Köyü günümüze kadar ancak birisini (ki bu, tarihî eser ilân edilip, yıkılmadan restore edilmesi gerekir.) o da din adamı Hasan Baba'nın Tekkesini koruyabilmiştir. Türkler bu adamın keramet sahibi olduğuna inanırlar ve hatta eski Yunan efsânesinden izler taşıyan Olimpos⁷ dağından Ossa'nın parçalanışını ona atfederler.

Muhtelif zamanlarda yaşamış, Bektaşî dervişlerinin yaturı olan ve Hasan Baba ismini taşıyan birçok tekkeler, bir zamanki Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli bölgelerinde, İzmirde⁸, Girit'in Rethimnos kasabasında⁹, Arnavutluğun Kremenar'ında, Klisura'da (Tepelerin doğu tarafı), Barbas'ta ve Kreşova'da¹⁰ halen mevcuttur. Ayrıca Manastır'da da Hasan Baba'nın Tekkesi bulunduğu zikredilmektedir. Hasan Baba'nın kerametine inanan birçok müslümanlar ve bilhassa çocuk sahibi olamayan kadınlar ile felçli çocuklar Tekke'ye ziyaretine geliyorlarmış. Bir efsâneye göre Hasan Baba, ilk Osmanlı Sultanlarından birinin gazabına uğramış, katledilmesi ferman buyrulmuş. Hasan Baba ölümden kurtulmak için Manastırdan kaçır ve gittiği yerlere Padişahı atlatmak için kendisine türbe (mezar) ler yaptırır. Böylece Kosova, Skopya, Edirne, İstanbul (Divan Yolu), Anadolu ve Mısır'da içi boş olan türbeleri bulunmaktadır. Hakiki mezarının ise Manastır'da olduğu iddia edilmektedir¹¹.

İslâm dininin tanınmış araştırmacılarından F.W. Hasluck, Tempi'nin girişinde bulunan Baba köyündeki meşhur tekkenin de muhtemelen boş mezara sahip olduğunu iddia eder¹². Kanımca Hasluck'un iddiası aşağıda ispatına çalışacağım gibi doğru değildir. Eğer bu köyü bizzat ziyaret edip, Türk eserlerini incelemiş olsaydı belki aynı kanaatte olmayacaktı. O, yaz-

6 Bk. Elef. N. Gardeli, *Ta Tempi*, Hania 1909, s. 9-12.

7 Gardeli, *aynı eser*, s. 11-12.

8 F.W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford 1929, c. 2, s. 507.

9 Hasluck, *aynı eser*, 2, s. 535.

10 *Aynı eser*, s. 543, 545.

11 *Aynı eser*, s. 356-357

12 *Aynı eser*, s. 357

dıklarını genellikle o bölgenin rumlarından aldığı bilgilere dayandırmaktadır.

Asırlık selvi ağaçlarıyla çevrili (asrımızın başına kadar korunmuşlardı) doğu sanatının ilgi çekici bir eseri olan bu tekke hakkındaki tarihî bilgileri, 1890 tarihinde K.G.K. isimli bir Yunanlı subaydan almaktayız: «Hasan Baba tekkesinin kurucusu bir derviş imiş. O, Orhan'ın vahşi orduları tarafından Teselya'nın istilâsı sırasında boğazın girişinde pusuya yatmış, tanrıları katında makbul olan, kâfirlerden mümkün olduğu kadar çoğunu öldürme görevini lâyıkiyle yerine getirmişti. Onun halefleri, mezarı bulunan kubbeli odada onun korkunç topuzunu günümüze kadar muhafaza etmişlerdir. Efsâneye göre Hasan Baba bu topuzla bir günde yüzden fazla hristiyanı öldürmüş ve cesetlerini yanbaştaki Pinios nehrine atmıştır.

Bu çirkin hatıranın dışında, aynı yerde daha başka eşyalar da muhafaza edilmektedir. Arap yapısı kılıncı, sarığı ve iki yeşil bayrağın üzerine güzel yazı ile türkçe olarak «Kâfirlere ölüm» yazıları bulunmaktadır. Hasan Baba yanında iki dervişi olduğu halde, yerden bir ayak boyu yükseklikteki mezarı içerisinde yeryüzünün yorgunluğunu çıkarmaktadır. Onun sülâlesinden sonuncusunun birkaç yıl önce ilerlemiş yaşta öldüğünü üzülenek öğrendim.

Hasan'ın mezarına, onun kerametine inanan fizikî ve ruhî ızdırapları bulunan bir çok insan gelmektedir»¹³.

Bu bilgiler Tempi bölgesinin ilk türk fethi zamanındaki târihini açıklığa kavuşturmamıza yardımcı olacaktır. Şimdilik belirtmeliyim ki Teselya K.G.K. nın dediği gibi Orhan (1324-1362) tarafından değil, Birinci Bayezıt (1389-1402) tarafından fethedilmiştir.

Dervişlerin Tekkesi ve etrafındaki arazi çok eski yıllarda (tarihini öğrenmem mümkün olmadı) Dim. Strulia tarafından satın alınmış, daha sonraları ise George ile İoanne isimindeki iki oğluna miras kalmıştır. Tekkenin bulunduğu arazi ilkinde düşmüştür. Fakat maalesef bugün bu tekke ahır olarak kullanılmaktadır. Tekke dörtgen bir binadır. Duvarlarının yüksekliği yaklaşık olarak 9 m. olup, bir zamanlar kurşun ile kaplanan geniş kubbe kiremitleri ile örülü bir kubbe ile nihâyet bulmaktadır. İç taraftan kubbe 4 kürevî müselles (tromp) üzerine konulmuştur.

13 K.G.K., *aynî eser*, s. 51.

Tekke, ince kireç tabakası ile birbirine tutturulmuş kimi yerde küçük kimi yerde büyük mustatılî (kesme taş) taşlarla, ve dış görünüşün güzel olması için bugünkü tuğlaların diziliş tekniğine göre inşa edilmiştir.

Bu mimarî tarzı müslümanlarda ve bilhassa Türklerde görülmektedir. Hatta 14 ve 15 asırda, Selçukluların inşa ettikleri camilerde bile aynı tekniği görmek mümkündür¹⁴. Öyleyse, Türklerin Teselya'yı fethettikleri târihi gözönünde bulundurarak 14'üncü; Türklerin bu bölgeye iyice yerleşmelerini hesaba katarsak 15'inci asırda inşa edilmiş olması gerekir. Aşağıda tamamen tarihî belgelerle güçlendirmeğe çalışacağım tekkenin inşa tarihi hakkındaki deliller yalnızca bunlardan ibarettir.

Tekkeye dört sütun üzerine kondurulmuş üç küçük kubbeli revaktan sonra doğudan girilirdi. Bu sütunlar, maalesef Millî Banka tarafından alınıp yokedildiklerinden günümüze kadar korunamamışlardır. Belki onların incelenmesi bizlere bu eserin tamamen Türk eseri mi yoksa eski Bizans eseri mi olduğu konusunda bir fikir verebilirdi.

Caminin iç kısmı 5, 90 m. dir. Tekkenin iç tarafından doğuya doğru iki hücre ile batıya doğru 2 pencere ve bir hücre, kuzey ve güneye doğru ise birer pencere ve birer hücre açılmaktadır. Pencerelelerin çevreleri, bir kısmı badana ile kaplanmış bitkisel süslemeler ihtiva etmektedir. Güney, kuzey ve batı yönlerinde topraktan yaklaşık 5 m. yükseklikte, ikişer pencere bulunmaktadır. Doğu tarafında ise herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Ayrıca kubbeye yakın yerlerde ise her yöne doğru açılan birer pencere vardır. Batı ve kuzey duvarlarının ortadaki pencerelerinin alt taraflarında, tekkenin dörtbir tarafını da çevrelediğini zannettiğim (büyük bir kısmı badana ile örtülmüş) şerit içerisinde bir türk yazısı mevcuttur. Bu yazıyı biraz aşağıda inceleyeceğiz.

Tekkenin bugünkü mal sahibi D. Strulias, tekkenin yerinde eskiden «Aya Sofia» Bizans kilisesinin var olduğunu söylüyor. (ve onun ağzından konuşan sözlü gelenektir). Ve eğer fetih ruhlu ilk dervişlerin feth ettikleri yerlerin hristiyan abide ve kiliselerini, islâmiyeti kökleştirmek gayesi ile imha ettiklerini veya onları camiye dönüştürdüklerini düşünürsek bu bilginin doğruluğuna kanaat getirebiliriz. Ayrıca o civarda bir ikona'nın bulunduğu anlatılmaktadır. Bilhassa tekkenin dışarıdan kuzeybatı köşesi ile iç taraftan

14 Bk. *Vakıflar Dergisi*, c. 2 s. 169-171, 253-261.

duvarlarında yontulmuş büyük kesme taşlar bulunmaktadır. Bu taşlar büyük bir ihtimalle eski bir hristiyan abidesindedir.

Dim. Strulias -babasının söylediklerine dayanarak- devamla Hasan Baba'nın türbesinin baş kısmında, Yunanlıları öldürürken kırılan arap yapısı kılıncının bulunduğunu ve sağ tarafında karısının sol tarafında ise oğlunun yattığını söylemektedir. Fakat bu son iki mezarın dervişlere ait olduğunu K.G.K. dan öğrenmiştik. Acaba doğruyu söyleyen kimdir? Kronolojik olarak muhtemelen ilki doğruyu söylüyor olsa gerek.

Tekkenin kuruluşundan epey zaman sonraları revak, özel bir ön odanın teşkili için duvarla örülmüş ve çatısı üç kubbeyi devam ettiren kiremitlerle örtülmüştür.

Tekkenin güney doğu tarafında, bir zamanlar kazanların kaynadığı yemekhane bulunmaktadır. Devamla Pinios nehrine doğru ise, müritlerin odaları sıralanmaktaydı.

Leonardos'un yazdığı gibi nehrin kıyısında, ulu çınar ağaçlarının altında her yıl parlak törenler yapılmaktaydı: «Taştan masalar üzerinde hazırlanan zengin sofralar, din ve milliyet farkı gözetmeksizin herkese açıktı. Ve günlerce orada yemek yenilip içilebilirdi» Leonardos bu törenin eski Teselya'luların geleneklerinin devamı olduğu görüşündedir¹⁵.

Tekke ne zaman kurulmuştur? Mimarî tarzının müspet delillerinin dışında, yazılı ve sözlü gelenekler gördüğümüz gibi bize bazı bilgiler vermektedir. Fakat şüphesiz duvardaki Türk yazıları bu konunun aydınlatılmasında bize yardımcı olacaktır.

Türkoloji uzmanı olan eski talebem sm. bay Dimitriadis, kendilerine tevcih ettiğim siyah zemin üzerine beyazla yazılmış yazıların fotoğraflarını inceledikten sonra, yazı karakterinin «celî» olduğunu ve muhtemelen Kur'an'ın 48 inci bölümünün ikinci kısmının bütününü yâni 11-18 inci ayetleri ihtiva ettiğini söyledi. Bunlardan 14 üncü ayetin tamamı, 15 inci ayetin sonundan birkaç harf ve 16 inci ayetin hemen hemen yarısı günümüze kadar korunabilmiştir.

Şüphesiz bir araştırmacı, bu yazıların Kur'an ayetleri olduğunu görünce ümitsizliğe kapılmaktadır. Ancak bu ayetlerin taşıdıkları anlamlarını incelediği zaman bir ferahlık duymaktadır: 48'inci bölümün başlığı «Fetih» tir.

Zamanımıza kadar korunabilen yazılarda şunları okuyabiliyoruz :

15 Leonardos, *aynî eser*, s. 138.

Duvarlara yazılmış olması gereken 48'inci surenin tercümesi şöyledir.

11. Geri kalan bazı bedeviler sana şöyle diyeceklerdir: «Mallarımız ve ailelerimizle meşguldük. Onun için bize mağfiret dile», de ki: «Eğer Allah size bir zarar dilerse, yahud size bir fayda dilerse, artık onun dilemesinden sizi kim koruyabilir? Doğrusu Allah bütün yaptıklarınızdan haberdar bulunuyor.»

12. Daha doğrusu siz zannettiniz ki, peygamber ve müminler bir daha ailelerine dönmiyeceklerdir. Bu zan da kalblerinizde yerleşti. Kötü zanda bulduğunuz da helâke düşen bir kavim oldunuz.

13. Kim Allaha ve peygamberine iman etmezse, bilsin ki biz, kâfirlere kızgın bir ateş hazırlamışızdır.

14. Bütün göklerin ve yerin mülkü Allahındır. Dilediği kimseyi bağışlar dilediğine de azap eder. Allah gafurdur, rahimdir.

15. Siz ganimetler almak için gideceğiniz vakit, o geri kalanlar şöyle diyecekler: «Bırakın bizi arkanızdan gelelim.» «Onlar, Allahın kelâmını değiştirmek isteyecekler». De ki «Siz bizim arkamızdan asla gelmiyeceksiniz. Allah bundan önce hakkınızda böyle buyurdu». Onlar buna da şöyle diyecekler: «Hayır, bizi kıskanıyorsunuz». Doğrusu onlar, pek az anlayan duygusuzlardır.

16. Geri kalan o bedevilere de ki «Siz yakında çok kuvvetli olan cengâver bir kavimle harp için çağrılacaksınız. Onlarla savaşacaksınız, yahud müslüman olurlar. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Şayet bundan önce yaptığınız gibi, cihattan dönerseniz, sizi acıklı bir azap ile azablandırır.

17. Amâya günah yok, aksağa günah yok, hastaya günah yok. Kim Allaha ve resülüne itaat ederse, Allah onu altından ırmaklar akan cennetlere koyar. Kim de yüz çevirirse, onu acıklı bir azab ile azablandırır.

Görüldüğü gibi, ayetlerin ifade ettikleri fikirler çok karakteristiktir. Dinsizlere karşı savaşanlar mükâfat, katılmayanlar ise ceza göreceklerdir. Bu temel görüşleri aynı zamanda K.G.K.'nın belirttiği 19'uncu asrın sonuna kadar korunmuş iki yeşil bayrağın üzerindeki «Kâfirlere ölüm» yazısı da özetlemektedir.

Bu yazılar bizleri Türklerin engel tanımayan ilk fetih yıllarına götürmektedir¹⁶. Bu dönemde dervişler silâhli müritlerini fanatikleştirmeğe büyük gayret göstermişlerdir.

1881'de Teselya'nın Yunan Devletine ilhakından sonra, Kur'an ayetlerini muhtemelen dervişler Yunan makamlarından korktuklarından sıvamış olacaklardır. Fakat bu işlem 20'inci asrın başında yapılmış olsa gerek zira bu tarihe kadar diğer tarihî eşyalarını, Hasan Baba'nın topuzunu, kılıcını ve bayraklarını serbestçe ziyaretçilere gösterebiliyor, onları muhafaza edebiliyorlardı.

Hasan Babanın Tarihî ve Dinî Görevi

Osmanlı İmparatorluğunun daha ilk yıllarından beri, dervişlerin dinî bir fanatizm ile, imparatorluğun genişleme ve kökleşmesinde gaziler gibi önemli rolleri olduğunu başka yazılarımda da belirtmişim. Onların, bilhassa Anadolu'da, sınırlara yakın ve önemli bölgelerde yeni yerleşme merkezleri kurdukları hakkında pek çok bilgiye sahibiz. Onlar kimsenin olmadığı yerlere aileleri ile beraber yerleşerek yeni yeni köyler ve dinî propaganda merkezleri kuruyor, hatta bizzat savaflara katılıyor veya temsilci gönderiyorlardı. Devlet bu dervişlere, ulaşımı sağlamak ve toprağı işlemek şartıyla araziler ve salâhiyetler veriyordu. Mezarlarının üzerlerine kurulan binalar (zaviye veya ribât) ekseriyetle, yolcuların yiyecek ve yatak ihtiyaçlarını karşılayacak küçük kervansaray veya han şeklinde idi¹⁷.

Tekkelerin yer ve inşa târihlerini göz önünde bulundurursak, «bu tekkelerin, beктаşilerin din adamlarından kurulu birliklerinden sonra, iki asır boyu yeniçerilerle sıkı işbirliği döneminde kurulan ocakların, stratejik bakımından önemli»¹⁸ oldukları anlaşılmaktadır. Bugün yolcuların önemsemeden gelip geçtikleri Hasan Baba köyünün ve kurucusunun önemi ve târihi bu yeni bilgilerin ışığı altında meydana çıkmaktadır. Osmanlıların Teselya'yı işgali konusunda zikredilen bilgilerin azlığı düşünülünce, yukarıdaki belgelerin bölge târihinin aydınlanmasında ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Böylece, Türklerin Teselya'yı işgalinde Hasan Baba'nın oynadığı rol açıklığa kavuşmaktadır. Fanatizmleri ile bilinen gazi ve akıncılar

16 Dukas, Bonn, 1834, s. 135.

17 Vakalopulu, *Yeni Hellenizm Tarihi*, Selânik 1961, c. I. s. 105.

18 Bk. Vladimir Mirmiroğlu, *Dervişler*, Atina 1940, s. 124.

tarafından tâkip edilen dinî ve askerî lider olarak bizzat kendisi, özel silâhları olan topuzları ile, Oria kalesinde bulunan savunma hattını kırarak Tempi'yi geçti (efsâneye göre «Beşparmak» kaynağı Hasan Baba'nın beş parmağından oluştuğunu söyler¹⁹ ve korkunç topuzu ve arap kılıcı ile hristiyanların arasında panik yarattı. Efsâneye göre tek bir günde 100 hristiyanın kafataslarını parçaladığı rivayet edilir²⁰.

Hasluck²¹un belirttiği gibi, Hasan Baba alışılmış beктаşi dervişleri tipinde kutsal bir savaşçıdır, fakat dediği gibi, hayâli (boş mezarlı) değil, Tempi'nin girişinde, Pinios nehrinin kıyısında bizzat kendisinin kurduğu köydeki tekkede kutsal silâhlarının yanında, bir gerçektir. Müslümanların bu yeni dinî hayat merkezi, eski Bizanslıların bir köyü üzerinde kurulmuş olması gerekmektedir.

19 Kanımca bu efsâne daha eskidir, ancak Hasan Babaya atfedilmiş.

20 K.G.K., *ayni eser*, s. 65.

21 Hasluck, *ayni eser*, c. 2, s. 533.